

RECENSIONS

M. GRABMANN. — *Der lateinische Averroismus des 13. Jahrhunderts und seine Stellung zur christlichen Weltanschauung. Mitteilungen aus ungedruckten Ethikkomentaren. Sitzungsberichte der Bayerischen Akademie der Wissenschaften; Phil. - Hist. Abteil.* 1931, Heft. 2, 86 p.

L'activitat de l'illustre Prof. M. Grabmann — i, en general, de tota l'escola catòlica alemanya — en la investigació documentada dels problemes de la filosofia medieval es torna a manifestar palesament en la monografia que recensionem. Es pot dir que arreu en les biblioteques d'Europa hom hi fa una campanya de metòdics sondeigs i escorcolls, per tal de donar novament a la llum els textos manuscrits que ens poden oferir una nova i més integral visió de la filosofia de l'Edat Mitjana. La tasca a fer és verament feixuga, i el Prof. Grabmann destaca com un dels capdavanters. Quasi tots els anys ens dona noves de les seves lluminoses descobertes en les més diverses biblioteques europees, des de les d'Espanya a les d'Alemanya. En el treball d'avui, els descobriments han estat orientats i presentats en un pla o punt de vista ben concret: Significació ètica de l'averroisme llatí, valorada i corroborada a base de les noves troballes documentals.

Primerament s'estudia l'averroisme llatí a base de la condemnaió feta, pel bisbe de París Stephanus Tempier (1270 i 1277), d'una llista de proposicions donades com aristotèliques i averroístiques. Una sèrie d'aquestes proposicions són de caràcter ètic, com per ex.: No hi ha estat més perfecte que el de filòsof; el filòsof és l'únic posseïdor de la saviesa; la suprema virtut consisteix en la virtut intel·lectual, i per ella hom aconsegueix tota la felicitat possible; la felicitat és cosa d'aquesta vida, no de l'altra; la felicitat no depèn de Déu, sinó de l'home. La castedat no és virtut; la fornicació entre cèl·l·l·ls no és pecat; la pobresa impossibilita la virtut, etc.

L'heterodòxia d'aquest averroisme ètic s'estudia després a través de les impugnacions de St. Bonaventura, Albert el Magne,

St. Tomàs, del beat Ramon Lull, etc., i hom veu com l'aspecte ètic no era més que una derivació de l'aspecte metafísic de l'averroisme; el monopsiquisme, la unitat numèrica d'ànima humana, l'eternitat del món, la negació de la providència de Déu, etc., i hom constata com la manera, ben poc digna, d'encobrir aquesta heterodòxia era acudir a l'expedient de les dues veritats: la filosòfica i la teològica, o sia, en realitat de veritat, la filosòfica.

Després s'estudia l'averroisme ètic en les òbres dels seus primers corifeus: Siger de Brabant i Boeci Dacià. Per l'estudi de Siger de Brabant es val l'autor, a més de l'obra clàssica de Mandonnet, de les noves troballes fetes a la Península Hispànica pel jove i docte Prof. F. Stegmüller. La posició antropocèntrica i intel·lectualista es fa ben evident. La perfecció de l'home i la seva felicitat prové sols del coneixement i consideració de la primera causa, de l'*ens primum* (per aquests noms es ve a substituir el nom de Déu). I vegi's com s'argumentava passant del terreny de la Metafísica al de l'Ètica, per tal de provar que la felicitat depenia directament de l'home: De l'ésser que és u no en pot provenir sinó el que és u; com sia que la felicitat és una nova adquisició; doncs, ella no pot provenir de l'ésser que és u.

Tenint present que aquest averroisme ètic s'havia de trobar en els Comentaris que els mestres en arts feien a l'Ètica d'Aristòtil, Grabmann ha fet una sèrie de recerques sistemàtiques en mss. que contenen Comentaris d'aquesta classe, encara desconeguts. Per l'època de bona part dels que presenta — segle XIII —, llurs afirmacions bé pogueren servir de base a la condemnaió de París. Dos dels Comentaris que presenta són anònims, un tercer és d'Egidi d'Orleans, i un quart és d'Antoni de Parma. En tots ells hom hi veu ben palès aquell averroisme ètic, en pugna oberta amb el cristianisme; en tots ells hom hi rastreja aquell manlleu a la metafísica d'Aristòtil — amb forçada interpretació — per tal d'excloure Déu com a causa directa de la felicitat: Déu no pot ésser causa de res de nou i, per tant, tampoc pot ésser-ho de la felicitat. Tot el que esdevé en aquest món, inclòs l'acte volitiu, depèn del moviment de les esferes.

Després de l'estudi d'aquests comentaristes averroístics, Grabmann contraposa els comentaris dels principals mestres de l'escolàstica ortodoxa: Albert el Gran, St. Tomàs — el qual procura paliar la forçada interpretació que els averroistes llatins feien de l'ètica d'Aristòtil —, el nostre Guiu de Terrena, etc., tots els quals refusen les tesis antropocèntriques i deterministes dels averroistes llatins, i harmonitzen molt bé la causalitat de Déu com a *causa prima*, amb la causalitat humana com a *causa propinqua*.

Per fi, al final del treball s'escateixen les derivacions socials i populars d'aquest averroisme ètic ensenyat pels Mestres de la Facultat d'arts. Contra la suposició feta de què no transcendí, l'autor prova com derivà vers les distintes classes socials: la literatura, la vida escolar — el ms. 109 de Ripoll ens presenta un exemple del que eren els manuals escolars —, l'ambient de les Corts, la difusió que tingué la teoria dels tres impostors.

En felicitar l'autor pel seu treball, fem vots per tal de saludar prompte l'aparició d'altres suggerents monografies que ens anuncia.

J. MILLÀS VALLICROSA

DR. D. JOAQUÍN CARRERAS Y ARTAU. — *La doctrina de los universales en Juan Duns Scot*. — Vich, editorial Seráfica. 1931, 56 páginas.

La contribución a la historia de la lógica en el siglo XIII, que en la presente monografía nos ofrece el autor, estudiando con la maestría del especialista, la doctrina de los universales de Duns Scot, es triplemente valiosa. Primero por no ser el trabajo una pura recopilación de textos, sino presentarnos los datos históricos envueltos en su ambiente propio: las indicaciones sobre la génesis histórica del tratado, la posición de Duns Scot sobre los problemas de la lógica "vetus" y "nova", nos permiten ver el punto de partida y la orientación personal de Scot respecto del medio científico que le rodeaba. En segundo lugar, la elección de las cuestiones ha sido hecha con todo cuidado, sin pasar por alto puntos fundamentales, sin romper el hilo sutil de la continuidad lógica del pensamiento de Scot a través de las variadas facetas de cuestión tan complicada; la ciencia del universal, la unidad de la obra de Porfirio, naturaleza de los universales, su clasificación, doctrinas sobre el género, especie, diferencia, propio y accidente, son los naturales cuadros de estudio que el autor ha rellenado esmeradamente con las correspondientes doctrinas de Duns Scot, dejándonos saborear la finura de entendimiento del doctor sutil al fijar condiciones y aspectos y aquilatar definiciones clásicas. Y, finalmente, no dudamos que el presente estudio contribuirá a deshacer algunos prejuicios infundados sobre el realismo exagerado que tan ligeramente atribuyen a Scot ciertos manuales de filosofía, poco escrupulosos en punto a crítica histórica.

No es solamente este trabajo una monografía histórica: hay en él sus buenas páginas, deliberadamente escritas, de filosofía de la historia. El marco histórico inmediato de la cuestión estudiada es a su vez realzado por el más amplio de las corrientes generales del pensamiento filosófico que a través de Duns Scot llegan hasta nosotros: la historia de la cuestión en su aspecto personal de doctrina de un autor siglos ha fenecido, no es el fin del presente trabajo, es un medio para ofrecer a los lectores “un autor y una época situados ante un grupo de problemas filosóficos”.

DR. TOMÀS CARRERAS I ARTAU. — *Introducció a la història del pensament filosòfic a Catalunya i cinc assaigs sobre l'actitud filosòfica*. — Barcelona, llib. Catalònia, 1931, 267 pàgs.

Dos partes encierra la obra del ilustre profesor de la universidad de Barcelona, suficientemente autónomas y más que sobradamente importantes para que hagamos párrafo aparte, que sea como marco humilde de cada una de ellas.

La primera “Introducció a la història del pensament filosòfic a Catalunya” (p. 1-95) no es una simple introducción histórica, con el correspondiente desfile de autores, enumeración de sus obras, orden cronológico de la aparición de ellas, breve resumen de sus ideas fundamentales... Es todo eso y algo más capital y no menos interesante para la cultura y porvenir filosófico de un pueblo en pleno resurgimiento. Es una evocación del pasado filosófico que se continúa en una psicología de la mentalidad filosófica colectiva propia de Cataluña, para terminar con una pedagogía de orientación que en sus líneas directivas generales perpetúe la posición y manera racial de enfocar y tratar los grandes problemas de la filosofía. El plan se levanta muy por encima del de simple historiador para entrar en los dominios de la psicología colectiva y en los más difíciles de la interpretación filosófica del pensamiento de un pueblo.

La empresa no es fácil: entre los mismos catalanes no faltan quienes ante su conciencia filosófica piensan deber negar la existencia de una actitud filosófica matizada de los caracteres raciales propios de Cataluña: no ha habido sino pensadores sueltos, con tendencias divergentes, que no permiten descubrir el conjunto de líneas concordantes que sea como el retrato esquemático y sutil del alma filosófica catalana; tal vez ni la misma mentalidad de tales hombres ilustres era genuinamente catalana. El autor, delicadamente, sin in-

temperancias patrióticas, ha conseguido, según nos parece lealmente, ponerse en el punto de vista propio para descubrir la manera propia, nacional de Cataluña, de vivir la filosofía.

Comienza estableciendo dos afirmaciones básicas: que los ideales colectivos de un pueblo civilizado están sujetos a renovación y que el desarrollo de la actividad filosófica responde siempre a motivos de carácter pragmático. Sólo se trata, pues, de estudiar cuáles son esos ideales colectivos del pueblo catalán, y si las renovaciones que imponen los siglos y las circunstancias han dejado siempre subsistir su especificidad, sus móviles característicos y a qué motivos especiales de carácter pragmático ha reaccionado vitalmente el alma de Cataluña.

Para ello es menester estudiar las grandes figuras nacionales bajo muchos puntos de vista: mirada la obra de Llull bajo su solo aspecto lógico-enciclopedista (como se ha hecho preferentemente) parece no tener nada común con los trabajos de Ramón Martí y Turmeda y muy poco con los de Sibiuda, Pedro de Aragón. Eiximenis, Eimerich: la figura de Luis Vives como humanista (y casi siempre lejos de su patria) poco tiene que ver con Balmes y Llorens. Y con todo, estudiadas estas grandes figuras nacionales en el conjunto de sus obras, en los móviles propulsores, en su psicología individual, en el ambiente de la época, no es difícil descubrir un perfil común, una actitud filosófica de la raza que en ellos, como en natural espejo, se descubría. Los abundantes datos que nos presenta el autor permiten afirmar: 1) que las actividades filosóficas de las grandes figuras catalanas han venido a luz como natural prolongación y exigencia de las circunstancias históricas y psicológicas del medio y del individuo: la especulación filosófica es para la raza catalana, no una exigencia directa, sino una reacción de la vida superior ordenada a fines sociales, religiosos, individuales: bajo este aspecto los trabajos todos, aun los más abstrusos de Llull, se dan las manos con los de Turmeda, Ramón Martí, Sibiuda, Llorens, Balmes, Eimerich, Eiximenis: la religión, el amor difusivo, la apologética, la expansión espiritual de las grandes ideas cristianas, reconocen iguales móviles profundos que la filosofía de Balmes y Llorens. Una filosofía, una visión del universo, hecha por una raza para quien filosofar es ante todo una reacción de la vida superior ante la realidad, ha de ser producto de una función particular del entendimiento, función en que el ver se subordina al obrar, en que la finalidad sintetice la intuición, tal es el "seny". En Llull, Martí, Turmeda, Sibiuda, la finalidad, la acción, siempre reales, siempre sobre altas necesidades vitales, no eran otras que el sentido reli-

gioso, tan impregnado en el ambiente del tiempo: éste es el centro en que convergen sus actividades filosóficas más subidas: la filosofía política de Pedro de Aragón, Eiximenis, Eimerich nació de necesidades del medio social, como una reacción de defensa: el "seny", el sentido de la realidad, reaccionaba en el orden intelectual con sus productos característicos, una filosofía, sí, pero enderezada a los altos fines de la vida superior. En Vives, Llorens y Balmes la filosofía no es sino una reacción del "seny" en cuanto facultad intelectual ante el caos de ideas y desorientación filosófica de su tiempo: Balmes, como dice muy atinadamente el autor, es el verdadero escritor de la contrarrevolución. Nos hallamos ante un apologeta, pero de apología filosófica. Mas siempre, tanto en la apologética teológica, como en la filosófica, nos encontramos el "seny" reaccionando intelectualmente ante peligros y necesidades concretas de la vida espiritual: 2) Pero el "seny" no es un matiz del alma catalana puramente práctico, tiene sus puntos de crítica moderada, como medio de asentar más seguramente el pie en la realidad maciza: la crítica de los grandes hombres de Cataluña no es propiamente demoleadora: critican Balmes y Llorens y Vives, para hallar una sólida base a la actividad intelectual: el "seny" se interesa por la psicología, por la mística vivida: reacciona al ambiente internacional sin perder sus características. Estas y mil otras ideas nos ha sugerido la lectura del libro del ilustre profesor: ideas que él, modestamente, delicadamente, como temiendo que caigan sobre él alabanzas demasiado claras de Cataluña, ha dejado las saque el lector por su cuenta. Claro que para que al lector le salten a la vista, es menester presentar mil facetas de la actividad literaria, moral, social de las grandes figuras históricas de Cataluña. Y aquí radica el defecto de las opiniones contrarias; miraban unilateralmente el problema.

No se diferencian, pues (y terminemos este punto con una impresión global) las razas "prácticas" de las "idealistas" en que unas suban más que otras en el dominio filosófico especulativo; sino en que las primeras, la ascensión intelectual a las altas cumbres ha de venir como reacción a las grandes necesidades y estímulos de la vida real superior: y en las segundas, el filosofar es una necesidad interna, un impulso originario hacia arriba, que al menor choque se desvela y remonta el vuelo, sin acordarse ya más, como el águila, del breve trozo de tierra de que partieron. Pero si en éstas la ascensión es rápida, el peligro de caída es mayor, y caídas, el levantamiento es mucho más difícil: en las segundas, la gran dificultad de un resurgimiento filosófico está en poner al alma colectiva ante reactivos reales adecuados: en ellas la filosofía ha de llegar a ser

necesidad vital para renacer. ¿Cuáles serán estos reactivos del "seny" que conduzcan a una filosofía nacional acomodada al presente? El Dr. Carreras no responde explícitamente: practica la pedagogía de la alusión: toda la segunda parte de su libro, creemos que no es sino respuesta a esta pregunta: ¿bajo qué condiciones será posible que el "seny" florezca en una filosofía con matices propios? ¿Cuál debe ser la actitud filosófica de Cataluña ante los problemas actuales de la filosofía? Los medios y prevenciones, llenas de finos detalles e indicaciones, que componen el primer ensayo sobre la actitud filosófica — el arte de filosofar — el lugar destacado que da al diálogo, al estudio del mito, de los refranes, del lenguaje en sus mil formas, las observaciones antinadas de psicólogo al tratar en el 2.º ensayo sobre los diversos tipos de filósofos, presentando en el 4.º un tipo, Javier Llorens y Barba, como auténticamente catalán, al lado de otros que se desvían de la actitud filosófica natural al "seny", nos parece estar ante todo ordenado todo ello y obtener su pleno valor si se endereza a desvelar y formar filósofos con el matiz propio y tradicional de Cataluña. Ni el modelo elegido, ni algunos de los medios que trae en el primer ensayo (y perdónenos la libertad, el ilustre profesor y amigo) se adaptarían tan ajustadamente a la actitud natural y de máximo rendimiento en otras partes. Con todo, la inmensa mayoría de sus observaciones sobre la actitud filosófica son de valor y aplicación universal. El insistir más en unos que en otros en la obra presente, puede provenir de dos causas: una, el público a quien va enderezada, el matiz filosófico propio del autor que se quiere despertar por sus propios y naturales medios: y otra, el mismo sentido filosófico racial que espontáneamente vibra y se siente excitado a profundizar los grandes problemas de la filosofía al estímulo de determinados medios, concretos, vivos: que en otros pasarían a estímulos secundarios.

Que la obra del ilustre profesor barcelonés contribuya a un resurgimiento filosófico de Cataluña con sus propios matices, que den a la unidad filosófica fundamental, la variedad hermosa de la vida psíquica del alma catalana.

DAVID GARCÍA, C. M. F.

Colegio de filosofía de Solsona (Lérida), febrero de 1932.

Studi di Antichità Cristiana, publicati per cura del PONTIFICIO
ISTITUTO DI ARCHEOLOGIA CRISTIANA di Roma:

1. GIOVENALE, G. B., *Il batistero Lateranense*. Roma 1930, 146 pàgs., 88 figures i 2 làmines en colors.
2. BULLETTI, E., *Itinerarium Urbis Romae di Fra Mariano de Firenze, O. F. M.*, amb introducció i notes il·lustrades de—. Roma 1931, 252 pàgs.
3. REPOND, J., *Les secrets de la draperie antique. De l'himation grec au pallium romain*. Roma 1931, 156 pàgs., 136 gravats.
4. VIELLIARD, R., *Les origines du Titre de Saint-Martin aux Monts à Rome*. Roma 1931, 134 pàgs., 66 gravats, 2 plànols.

1. A compte del Pontifici Institut d'Arqueologia Cristiana es publiquen una sèrie d'estudis d'investigació científica sobre els monuments de l'antiguitat cristiana, el primer dels quals està destinat a fer conèixer els resultats obtinguts en l'excavació del baptisteri de Sant Joan de Laterà, aixecat en terrenys i parets de la casa imperial cedida per Constantí a l'Església. L'autor d'aquest estudi, amb el carnet de l'excavació a les mans i amb l'ajuda de bones fotografies, ens precisa com anteriorment al baptisteri constantinià ja hi existí un lloc especial per administrar el sagrament de la regeneració per l'aigua, sobre el qual vingué edificat en època constantiniana un solemne baptisteri del qual dona referències arquitectòniques de gran interès. Tots aquests monuments anteriors desaparegueren en gran part per deixar lloc a un baptisteri més ufanós, elevat pel papa Sixte III (432-440), que és el que avui es conserva en la seva principal ossamenta, després d'haver sofert modificacions accidentals que no li alteren la fesomia característica. El monument, interessant per si mateix, per la seva cronologia i pel lligam estret que té amb la disciplina litúrgica de la Roma papal, resta força esclarit amb les noves aportacions científiques, ben documentades i raonades.

2. El segon llibre d'estudi publicat pel mateix Institut dona a conèixer un *Itinerarium urbis Romae* medieval de fra Mariano da Firenze, publicat amb una introducció i notes il·lustratives pel P. Enric Bulletti. Totes les qüestions agitadaes entorn de la topografia medieval romana són d'un interès màxim per a precisar i localitzar els monuments clàssics i cristians, subsistents en gran part entre les construccions modernes. Aquest nou itinerari per les seves dades

farà bona companyia als altres ja coneguts i sempre ajudarà en les recerques de localització, no sempre fàcils d'obtenir amb seguretat.

3. En el tercer estudi, Mr. Repond fa un anàlisi de la himació grega fins al palli romà, amb l'ajuda de l'estatuària clàssica que va des del Partenon fins a les innumbrables figures de caràcter sagrat que emplen les davanteres dels sarcòfags cristians. Per ésser el palli una de les peces de vestuari que més acceptació tingueren com indument i com a significat entre els cristians, des dels quals ha evolucionat per romandre com un símbol d'ús litúrgic, es fa interessant una visió de conjunt que reporti a la seva ascendència grega, com a drap d'ús ordinari en la vida civil pública i domèstica que els grecs sabien portar amb dignitat i traça. L'autor fa un estudi detingut de la manera com s'abillava aquesta peça d'abric sobre les túniques, després de descriure'ns-el minuciosament en les seves variants i dimensions. Sempre amb els models clàssics al davant, estableix set tipus diversos de portar-lo, segons les disposicions dels plegueigs de la draperia, caiguda sempre amb gràcia i art sobre els vestits. Cada grup comporta petites variants segons siguin els detalls independents o participants de les modalitats pròpies dels altres tipus. Així arriba a un estudi final sobre les *orants* cristianes, gairebé els darrers exemplars que el conserven en la indumentària i que tant ajuden a l'estètica de les figuracions humanes, sovint mal interpretat pels artistes d'èpoques posteriors que l'expressen sense haver-lo viscut sobre els models vivents segons les bones regles de l'art.

4. La tesi de R. Vielliard al Pontifici Institut d'Arqueologia de Roma, forma el quart estudi de les seves publicacions, dedicat a esclarir els orígens i vicissituds històriques i monumentals del *títol* de Sant Martí als Monts de Roma, com a lloc primitiu d'un centre litúrgic de culte que comença abans de Constantí i perdura fins al segle IX, per arribar molt damnificat i abandonat fins als nostres temps. L'interès d'aquest treball consisteix en haver trobat i identificat una gran casa romana de la primera meitat del segle III, la qual fou creada juntament amb una gran sala central coberta a volta, sostinguda per pilastres, precisament en un indret on consta que, anteriorment a la pau constantiniana, es fundà un centre de culte cristià, que precisament degué motivar la seva construcció. Del fundador prengué el nom de *titulus Equitii*. L'edifici, resolt arquitectònicament en l'aparença externa segons els models de les construccions urbanes, està profundament perjudicat en obtenir la sala

central per les reunions, a la qual vénen supeditades les altres cambres secundàries, un petit soterrani per magatzems d'administració i un pis superior per l'habitació dels clergues que el servien. En ell segurament estigué adscrit Silvestre abans d'ésser el papa afavorit per Constantí, que la llegenda més tard hi localitzà amb una veneració especial quan els títols eren dedicats als sants. Aquest indret de culte no sofrí transformacions radicals; solament fou adaptat a millors exigències sota el pontificat del papa Símmac (498-514), que, amb tot, no el desafectà de la seva servitud primitiva, puix que abans es decidí construir al costat una basílica diversa, dedicada a Sant Martí de Tours. Una més gran modificació li vingué sota el papa Sergi, a la fi del segle VIII, que transformà radicalment des dels fonaments la basílica de Sant Martí i l'antic títol fou adaptat a monestir, conservant la sala encara com a lloc de reunió i amb caràcter sagrat, que fou revestit de composicions pictòriques. Altres modificacions posteriors, especialment al segle XIII, són assenyalades i descrites minuciosament. El treball consciencios de R. Vielliard obre unes grans perspectives en la coneixença de l'organització dels primitius centres de cultes cristià a Roma, i aporta unes dades molt lluminoses per arribar a les solucions exactes de la manera pràctica com aquelles es realitzaren anteriorment a l'època que els cristians pogueren disposar del favor imperial amb l'ajuda de l'erari i dels seus arquitectes en la creació de les basíliques constantinianes.

E. JUNYENT